

KALÁSZ ORSOLYA

Kemény István német nyelvű versesköteteihez

A német irodalmi élet három oszlopos intézménye, a darmstadti Deutsche Akademie für Sprache und Dichtung (A Nyelv és a Költészet Német Akadémiája), a müncheni Stiftung Lyrik Kabinett (Líra Kabinet Alapítvány), valamint a berlini Haus für Poesie (Költészet Háza) minden évben közös ajánlólistát ad ki. A neves irodalmárokból álló kuratórium tíz német nyelven írt és tíz németre fordított verseskötetet emel ki az előző év publikációiból. 2016-ban Michael Krüger költő és szerkesztőlegenda a fordított művek közül Kemény István *Ein guter Traum mit Tieren* (Jó álmom állatokkal; Matthes és Seitz, Berlin, 2015) című kötetét ajánlotta a német olvasóknak: „*Nem dőlt össze a világ. / Ez már nem egy világ / ami összedől*³ – olvashatjuk a világ terheit hihetetlen könnyedséggel vállára emelő, nagyszerű költő egyik versében. Megható bátorsággal és lankadatlan melankóliával járja a maga útját a jó és a rossz keskeny határmezsgyéjén, szellemekkel és a királyokkal társalog, megírja a nagy szerelem sírverseit, és elégiákat költ a kishitúségről, ugyanolyan jól ismeri a távoli Olümposz isteneit, mint a kis dolgok titkos életét – vagyis költőként, de illúziók nélkül rendezi át a világot.” Michael Krüger, a Hanser Kiadó egykori igazgatója, kiváló ismerője a magyar irodalomnak, nem holmi retorikai fogásként lelkesedik: „A csodálatos prózaírók után végre ismét egy nagyszerű magyar költő! Petri György után számomra a legérdekesebb, a legjobb, az, akit leginkább érdemes olvasni!”⁴

A *Guter Traum mit Tieren* Kemény második német nyelvű könyve, amelybe bekerült *A Királynál* című kötet egésze, valamint korábbi versek fordításai is.

Ha a 2007-ben megjelent *Dichterpaare – Költőpárok: Franz Josef Czernin – Kemény István* (Kortina Verlag, Wien)⁵ című kétnyelvű kiadást is hozzászámoljuk, ez az új könyv már a harmadik publikációja német nyelvterületen. A verseket Monika Rinck berlinben élő költővel közösen fordítottuk. Az első, a *Nützliche Ruinen* (Célszerű romok, Gutleut Verlag, Frankfurt am Main, 2006) című, válogatott kötetben még szerepeltek Gerhard Falkner és Steffen Popp költőkkel közösen készített fordításaim is. Ahogy Kemény István, a számos díjjal elismert Monika Rinck is meghatározó művész saját nyelvterületén. Nem akadály, hogy nem beszél magyarul, hiszen a verset olyan pontosan érti, ahogy csak kevesen.

Jól emlékszem arra, hogyan született meg a *Nützliche Ruinen* ötlete. 2005 őszén Monika arról kérdezgetett moabiti lakásán, hogy kit lenne jó a magyar kortársak közül fordítani. Egyelőre csak úgy, a magunk örömeire. Leemeltem a polcáról a *Budapester Szenen* (Budapesti jelenetek, DuMont Verlag, Köln 1999) fiatal költők antológiáját, és felolvastam Gerhard Falknerrel készített Kemény-

3 Kemény István: *Nem dőlt össze (Hideg. Versek 1996–2001)*, Palatinus, Budapest, 2003)

4 <https://www.lyrik-empfehlungen.de/2016#s1>

5 Franz Josef Czernin verseit Tandori Dezső fordította magyarra

fordításaimat. Még aznap este elhatároztuk: összeállítunk egy válogatást, elküldjük folyóiratoknak, keresünk kiadót. Első, közös fordításunk is akkor készült. *A műanyag*⁶ (Plastik), a kötet nyitó verse lett. „Mire is hívja fel figyelmünket, talán figyelmeztetésnek szánva? Tudjuk, hogy több mint háromszáz év kell ahhoz, hogy egy műanyag zacskó elrohadjon. Lenyűgöző, de úgy tűnik, céltévesztett állhatatosságról tesz tanúságot. Hétköznapi, sőt, méltatlan tárgy, első látásra semmi mást, csak a felelőtlenül birtokolt idő következményeit teszi láthatóvá. Kemény István rámutat: A műanyag, a *memento mori* keserű paródiájaként, képes szégyent hozni a halálra, és ehhez nincs is másra szüksége, mint a túlélés szinte dacos képességére. A romok minden célszerűségét szavatolja, a fenséges kivételével. De nem éppen ezáltal kerül fölénybe? A műanyag zacskó vigyorgó halálfejét nézve az üres pátosz tekint ránk...” – írja fordítótársam a kötet utószavában.

Mai napig tapasztalom, hogy a német költők többsége mérhetetlen gyanakvással viszonyul a pátoszhoz. Talán a történelmi bűnök vállalásaként is utasítja el a fennkölt hangvételt, de ez nem jelenti azt, hogy ne lehetne szerepük a nagy, átfogó érzéseknek a versben – ám ha igen, hogyan? Kemény költészete, úgy gondolom, egyfajta választ is kínál, ahogy finom iróniával, megkapó melankóliával és közvetlenséggel hozza játékba az élet nagy kérdéseit.

Cornelia Jentzsch irodalomkritikus a könyvet bemutató írásában hangsúlyozza, hogy versei érzelmekkel átszőtt, mélyebb megértéshez vezetnek: „Tehát önismeret is, távlat önmagunkra, amely nem magától értetődően jön létre, értsd úgy: ilyen típusú versek nélkül lehetetlen lenne. Számomra ezek a versek még ennél is többet jelentenek. Mindegyik ima, úgy tűnik, mindegyik ismer és lát engem, kifejezetten nekem íródott, hogy osztozzon szomorúságomban, ha csak pillanatokra is, de boldogsággá változtassa azt, mert kifejezi (formába önti) azt, amire magamtól nem talállok szavakat.”⁷

Nem félve a patetikus hangvételtől, kijelenthetem: Kemény István az emlékezetes, első este óta a *mi* szerzőnk. Soha nem vetemednék arra, hogy valaki mással fordítsam. Árulás lenne Monikával szemben. Még az sem fordult elő, hogy nélküle fogtam volna hozzá. Szerintem minden fordító életében van legalább egy szerző, akihez úgy ragaszkodik, ahogy baráthoz ragaszkodik az ember. Ha két fordító tandemben dolgozik, akkor együtt is ragaszkodhatnak így. Nemcsak azért merem kijelenteni: ő a *mi* költőnk, mert az eddig felsorolt köteteket, valamint a 2019-ben megjelent *Ich übergebe das Zeitalter* (Átadom a korszakot; Reinecke & Voß, Leipzig) című válogatást is Monikával szerkesztettük, fordítottuk, nemcsak azért, mert húszéves barátságunk, közös fordítói munkánk legkedvesebb emlékei fűződnek a létrejöttükhöz, hanem azért is, mert költőkként arra vágyunk, hogy inspiráló legyen, amit fordításkor tudatunkba engedünk; arra az élményre, hogy ebben a fegyelmező folyamatban is *mondjuk a magunkét*. Ez nem mindig teljesül. Kemény Istvánt fordítani az első perctől kezdve ilyen. Marie Luise Knott kritikustól, aki maga is fordít, lelkes visszaigazolást kaptunk a *Guter Traum mit Tieren* kapcsán: „A fordítás – egyben – a helyhez kötöttség megszüntetése. Kiváltja a szavakat és képeket eredetük kozmoszuktól, megváltja őket, engedi, hogy elkalandozzanak, szabadon kitérőket tegyenek. A

6 Kemény István: *A műanyag* (Hideg. Versek 1996–2001, Palatinus, Budapest, 2003)

7 Cornelia Jentzsch: István Kemény: *Nützliche Ruinen* (Sprache im technischen Zeitalter, Heft 196., 2010. december)

sikerült fordítások képesek az eredeti szövegben létező valóságot egy más, idegen nyelven is mozgásban tartani. Az a tény, hogy Kemény (...) nyelvünkben is megőrzi humorát és szubverzív jellegét, Kalász Orsolyának és Monika Rincknek köszönhető, akik, úgy tűnik, könnyedén teremtik újra e csendes, lakonikus hangot.”⁸

A kötetekről megjelent kritikák leggyakrabban Kemény történelemhez való viszonyát emelik ki a német olvasók számára: a történelmi emlékezés különleges távlatait. „A posztmodern meghaladásának kísérletét érhetjük tetten, amelynek során a költő ugyan feláldozza a történelmet, de egyúttal rekonstruálja – ha nem is a mítoszt magát, de legalábbis a mítosz hiányát, nosztalgiját, Sehnsuchtját. A szemünk előtt kibontakozó játék tehát három szinten: a történelem szintjén, a mítosz szintjén és legfőképpen a posztmodernizmussal, illetve a posztmodernizmus ellen zajlik.”⁹ Guillaume Métayer németül és magyarul is megjelent esszéjében jól szemlélteti a nyugat-európai nézőpontot, a rácsodálkozást a történelmi tudatot megtartó költészetre: „Kemény Istvánt a kollektív (különösen az európai) múltra tett utalásokkal sűrűn átszőtt életmű első olvasata nyomán – az önmagát *a külvilág létéről meggyőződött* költőként és emberként meghatározó Théophile Gautier nevezetes fordulatának parafrázisával élve – a történelem létezéséről meggyőződött költőként jellemezhetnénk; ami alighanem máris jelzi e költő különleges helyét a saját poszthistorikusságához és a történelemtől való eltávolodásához megrögzötten ragaszkodó posztmodern nemzedéken belül.”¹⁰

A Németországban is otthonosan mozgó költő és esztéta, Métayer szerkesztette és fordította Kemény István *Deux fois deux* (Kétszer kettő; Editions Caractères, Paris 2008) című francia nyelvű verseskötetét. Akárhányszor összefutunk Berlinben, vagy valamelyik német könyvvásáron, megerősítjük egymást abban, hogy milyen öröm őt fordítani.

Ezeknek a könyveknek köszönhetem azt is, hogy a magyar költészet hírvivői szerepének sokféle örömét és bánatát megélhettem. Aki kortárs verseket fordít Németországban, az lehetőleg élvezze a lobbizást is! Pontosabban azt, hogy hősiesen, nagy kiadók professzionálisan működő rendszerével versenyben szervez felolvasásokat, lelkesít kurátorokat, kiadókat, kritikusokat, és tiszteletpéldányokkal a táskájában indul a könyvvásárra. Ez persze nemcsak a magyar költészetre igaz. Itt már évtizedek óta elsősorban független, sokszor egyemberes kiadók publikálnak idegen nyelvű kortárs költészetet, ami azt jelenti: a fordító a terjesztésből is kiveheti a részét. Tudni kell, hogy Goethe hazájában csak fordítástámogatásra lehet pályázni, a kiadás költségeire, terjesztésre nem.

1996 óta élek Berlinben. Az 1999-ben kiadott *Budapester Szenen* versantológia szerkesztőjeként és fordítójaként még tapasztalatlan voltam. Gerhard Falkner szerkesztőtársam érdeme, hogy találtunk kiadót, majd felolvasó körútra indultunk öt magyar költővel, többek között Kemény István és Térey János is velünk tartott. 1999-ben Magyarország volt a vendégország a Frankfurti

8 Marie Luise Knott: *Erkenntnishaunger und Schönheitsdurst* (Megismeréséhség és szépség-szomj) <https://www.perlentaucher.de/tagtigall/erkenntnishaunger-und-schoenheitsdurst.html>

9 Guillaume Métayer: *Kemény István és a történelem, avagy a mítosz örök visszatérése*. Ford. Bárdos Miklós. Megjelent: *Turista és zarándok – Esszék és tanulmányok Kemény Istvánról*, Szerk.: Balajthy Ágnes – Borsik Miklós (Budapest, Præ.hu, JAK-füzetek sorozat, 2016, p. 141–179.)

Der Imker (A méhészt)

Kanon à 4

Text: István Kemény

Deutsche Fassung: Orsolya Kalász und Monika Rinck

Musik: Franz Tröger

Allegretto

1. Sechs-tau-send Jah-re bin ich Im-kerge-we-sen, seit hun-dert Jah-ren E-

7 2. lek-tri-ker. Geh ich in Ren-te, will ich

13 3. wie-der Im-ker wer-den. Et-was soll mir

17 4. sum-men, sum-men, soll mir sum-men, es soll mir sum-men,

20 mir sum-men, es sum-me mir, es sum-me mir.

Könyvvásáron. Oda érkeztünk meg két hét után. Felejthetetlen élmény maradt, mert olyan roadmovie-s volt az egész, mindennap egy másik város, felolvasások kocsmákban, mozikban, kultúrházakban. Kemény nem sokkal ezután a Kulturstiftung Schloss Wiepersdorf ösztöndíjasaként három hónapig Brandenburgban dolgozhatott, a *Nützliche Ruine*, mint önálló publikáció lehetővé tette, hogy 2010-ben pályázzon a DAAD berlini művészprogram ösztöndíjára, sikerrel. 2015-ben a DAAD igazgatónöje, Katharina Narbutovic támogatta az *Ein guter Traum mit Tieren* megjelenését.

Persze mindig nagy öröm az is, ha közösen olvasunk fel valahol. Kemény István magyarul, Monika Rinck és én felváltva németül. Költőnk töretlen bizalommal bízza ránk, hogy mit. Sok éve tapasztalom, hogy a Magyarországon slágernek számító szövegek, ilyen például a legutolsó kötet címadó verse, a *Nílus*, az előző kötetekből a *Csodára várva*, a *Célszerű romok*, *Ítéletnap reggel*, a német hallgatóságra is erősen hatnak, az a fajta érzelmekkel teli koncentráció jön létre, amely élményként marad meg az emlékezetben.

Nagyon sokan szeretik Németországban Kemény István verseit, fontosnak tartják a költészetét. Bizonyítja ezt az is, hogy az elmúlt évtizedben minden német nyelvhez köthető nemzetközi fesztiválra meghívást kapott, legyen az Németországban, Svájcban, Ausztriában vagy Dél-Tirolban. Peter Holland, a legújabb kötet felelős szerkesztője mindenkinek büszkélkedik, hogy egyik nagy álma valósult meg a nevéhez fűződő Kemény-kötettel. Tudtommal Michael Braun, a német lírakitika meghatározó alakja eddig a *világköltő* kifejezést csak Kemény Istvánnal kapcsolatban írta le. Monika Rinck szinte minden költészettani előadásában, publikációjában felbukkan egy-egy Kemény-vers. A Schreibeft¹¹ irodalmi folyóirat 2020/94. számában, Tankó Tímea fordító szerkesztésében átfogó dosszié jelent meg a költő Kemény Istvánról, többek között

a *Lúdbőr* című esszékötetből válogatott írásokkal. Tankó Tímeának köszönhető regénye, a *Kedves ismeretlen* kiváló német fordítása is.¹²

Legkedvesebb emlékeim közé tartozik máig is, a több mint kétszáz éves Berliner Singakademie (Berlini Kórusakadémia) szervezésében létrejött felolvasóest. 2010-ben, az alapítvány Karl Friedrich Schinkel által tervezett klasszicista épületében, a Villa Elisabeth romantikusan málló dísztermében a kórusal együtt énekelte a közönség *A méhész* című vers német szövegére komponált kánont.

Azt is nagyon szeretem, amikor Monikával beszélgetve egy-egy Kemény-idézettel bölcselkedünk.

(...) külön-külön
pedig
tevékre
hasonlítottak
az események:
esemény
újabb esemény
mind egy-egy
tevére.

12 István Kemény: *Liebe Unbekannte* (*Kedves Ismeretlen*, Braumüller Verlag, Wien 2013)
Ford. Tankó Tímea